

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

שביעי של פסח תשע"ח

קשר ציצית על הטלית קטן "לשם מצת מצוה"

מעשה שהיה באברך שהלך לאפות מצות בחבורה במאפייה לפני פסח, ותפקידו שם היה לומר לכל בני החבורה "לשם מצת מצוה", וכל הזמן צעק "לשם מצת מצוה". אחרי הרבה שעות עבודה חזר לבני ברק, וכשירד מהאוטובוס, שאל אותו אברך שישב במושב לפניו "למה אמרת לשם מצת מצוה כל כמה דקות משך הנסיעה לבני ברק". ראובן שאל אותו האם הוא בטוח שהוא שמע המילים הללו, וכאשר אישר לו את זה במאה אחוז, התעוררה שאלה אצל ראובן, משום שהתכוון בנסיעה בחזרה לבני ברק לנוח קצת באוטובוס, ולכן קשר ציציות על טלית קטן חדש לכבוד יו"ט, וכיון שצריך לקשרם על הבגד לשמה, היה צריך לומר "לשם מצות ציצית", אבל עכשיו נתברר שמרוב הרגלו, טעה ואמר "לשם מצת מצוה", והסתפק אם צריך להתיר את הציציות מהטלית קטן, ולקושרם שנית.

מקום הספק הוא, אב"א האם קשירת הציציות על הבגד לשמה היא לעיכובא, ואת"ל שהיא לעיכובא, האם צריך דווקא דיבור או שמא סגי במחשבה, ואת"ל דסגי במחשבה, מה הדין כשמחשבתו היתה לשם ציצית אבל הדיבור הי' לשם דבר אחר, האם בזה אזלינן בתר דיבורו, דהא קיי"ל דדברים שבלב לא הוי דיבור.

חיוב טויית חוטי הציצית לשמה לעיכובא

בהלכות ציצית מצאנו בכמה מקומות שצריך לעשותן לשמן. בשו"ע (סי' י"א ס"א) כ' וז"ל החוטין צריך שיהיו טוויין לשמן (המ"ב סק"ב כ' שהוא דבר תורה דכתיב "גדילים תעשה לך", לשם חובד), שיאמר בתחילת הטווי שהוא עושה כן לשם ציצית, ואם לא היו טוויין לשמן פסולים עכ"ל. המ"ב (סק"ד) כ' בשם הפמ"ג והגר"א שצריך שיאמר בפירוש שטווה לשמן, ולא במחשבה בעלמא, ואפילו בדיעבד צ"ע אי מהני מחשבה, והמ"ב ציין לקושיית רע"א על השו"ע שסותר א"ע בהל' תפילין בענין לשמה בתפילין.

עוד יש לציין, שהמ"ב (שם סק"ג) כ' בשם הפמ"ג, שאם יאמר בתחילת הטווי שהוא לשמה, סגי בהכי אפילו אם ימשיך לטוותו ביום אחר, דכל העושה על דעת ראשונה עושה, ולפ"ז בנד"ד, בודאי לא היה צורך שיאמר שתולה הציצית על הבגד לשמה יותר מפעם אחת בתחילת הקשירה, ולא כל כמה דקות.

קושיית רע"א בנ"מ בין עיבוד קלף התפילין לשמה וכתובת התפילין לשמה

כ' בשו"ע בהל' תפילין (סי' ל"ב ס"ח) וז"ל צריך הקלף להיות מעובד לשמו. טוב להוציא בשפתיו בתחילת העיבוד שהוא מעבדו לשם תפילין או לשם ס"ת, אבל אם עבדו לשם מזוזה פסול עכ"ל, והקשה רע"א דמשמע מזה שרק "טוב" להוציא בשפתיו, ואה"נ בדיעבד סגי במחשבה לבד (ע"ש במ"ב סק"ד בשם הפמ"ג), ואילו לגבי כתיבת התפילין כ' השו"ע (שם ס"ט) וז"ל בתחילת הכתיבה יאמר בפיו אני כותב לשם קדושת תפילין עכ"ל, ושם הוא מעכב בדיעבד (מ"ב סקצ"ה בשם הפמ"ג), ורע"א נשאר בצ"ע למה השו"ע

שינה בלשונו, שבעיבוד הקלף כי "טוב להוציא בשפתיו", ואילו בכתיבת הפרשיות כי "יאמר בפיו". יש לציין שהשו"ע ורמ"א שם נחלקו לגבי כתיבת האזכרות, אם הדיבור שהוא כותבן לשמה הוא לעיכובא.

אבל בשו"ע הרב (סי' ל"ב ס"א) הסביר, שהקולא בעיבוד העור במחשבה גרידא, הוא משום שיש מחלוקת אם בכלל צריך לעבד העור לשמה, ולכן יש לצרף שיטת המקילין שא"צ עיבוד לשמה, לשיטת הסוברים דסגי במחשבה לשמה, ומה"ט בדיעבד סגי במחשבה לשמה, משא"כ בכתיבת התפילין דכו"ע מודו שצריך לשמה, התם דיבורו בפה שכותב לשמה הוא לעיכובא.

כתיבת ס"ת לשמה

כ' בשו"ע (יו"ד סי' ע"ד ס"א) צריך שיאמר הסופר כשיתחיל לכתוב, ספר זה אני כותב לשם קדושת ס"ת, ומספיק לכל הספר, ובדיעבד אם רק חשב בלבו, כי הקסת הסופר (סי' ד' ס"א) שיש מחלוקת הפוסקים, ולהלכה פסק דבדיעבד יש להקל, ובלשכת הסופר (שם סק"ד) דייק כן מלשון הש"ך (סי' ע"ד סק"א) שמשמע מדבריו שעיבוד וכתובה שוים, וממילא לפי השיטות שעיבוד לשמה סגי בדיעבד במחשבה בלא דיבור, א"כ ה"ה בכתיבה. אבל הלשכת הסופר הביא שהפמ"ג (סי' ל"ב א"א סק"א) ושו"ע הרב מחמירים בזה (וכן ס"ל רוב מנין ורוב בנין של הפוסקים), וס"ל שאם כתב הס"ת ורק חשב שכותב לשמה, הוא פסול, אע"פ שלגבי עיבוד לשמה מקילים במחשבה בעלמא, ובביאור החילוק בין כתיבה לעיבוד, כי בגידולי הקודש (סי' רע"א סק"א) דלשמה בעיבוד העור אינה אלא להזמינו לקדושה, ולהזמנת קדושה סגי במחשבה, משא"כ בכתיבה לשמה, דאינה הזמנת קדושה, אלא מעשה הכתיבה היא היא המקדשת את האותיות בפועל, ולכן בעי עקימת שפתים כדי להוציא מן הסתמא שהוא שלא לשמה.

האם הכוונה מעכבת בקשירת הציצית על הבגד

והנה בענין הדיבור בטויית הציצית, שצריך שיאמר שטווה אותן לשמן, נשאר המ"ב (סי' י"א סק"ד) בצ"ע אפילו בדיעבד אי מהני מחשבה. אבל לגבי קשירת הציצית על הבגד, יש מחלוקת אם בכלל צריך כוונה, דבשו"ע (סי' י"ד ס"ב) כי הטיל ישראל ציציות בבגד בלא כוונה, אם אין ציציות אחרים להכשירו יש לסמוך על הרמב"ם שמכשיר, אבל לא יברך עליו, והסביר המ"ב (סק"ה) דרש"י והרא"ש ותוס' ס"ל דבעינן גם תליה לשמה מדאורייתא, ולא רק קשירת קשר עליון וחוליא אחת, ולכן כי המ"ב דלכתחילה צריך ליהרר קודם התליה בבגד שיוציא בשפתיו בפירוש שתולה הציציות על הבגד לשמה, כמו שצריך לומר לפני טויית החוטין, ומ"מ כי הבה"ל (שם ד"ה בלא כוונה) אם רק חשב במחשבתו לשמה, יכול לברך עליו, ואע"פ דבטויה לשמה נשאר בצ"ע אם מהני במחשבה, שאני הכא דאיכא ספק ספיקא, שמא הלכה דסגי במחשבה, ושמא הלכה כהרמב"ם שא"צ לשמה בתליית הציצית על הבגד, ועוד דטויות חוטין סתמא לאו לשם ציצית דאפשר טווה סתם חוטין, משא"כ תליית החוטין על הטלית, סתמא לשמה קאי, וסיים הבה"ל דמ"מ בודאי לכתחילה יותר טוב שיוציא בשפתיו בפירוש שתולה הציצית לשמה.

תליית ציציות על הבגד שלא לשמה

והנה כל הקולא הזו היא רק כשתלה הציציות על הטלית ולא אמר ולא חשב שעושה כן לשמה, אבל אם תלה הציציות על הבגד שלא לשמה, כי הבה"ל (שם ד"ה הטיל) דלכאורה לשיטת הרמב"ם כשר, ואילו לשאר הראשונים פסול, אבל הביא בשם שו"ת משכנות יעקב שגם לשיטת הרמב"ם הוא פסול, ורק בסתמא ס"ל דכשר, וגם בערוה"ש (סי' י"ד ס"ה) העיר דא"א להכשיר הציציות הללו. לפי"ז יש לדון בנד"ד, דמצד אחד מסתמא חשב שתולה החוטין על הבגד לשם מצות ציצית, אבל מאידך גיסא אמר "לשם מצת מצוה", ולכן יש להסתפק האם הם כשרים.

ולכאורה י"ל דהכא איתקיל מלוליה, דזה ברור שכוונתו היתה לתלות הציציות על בגדו למצות ציצית, וא"כ יש להסתפק אם דיבורו מבטל כוונתו.

התכוון לומר תרומה ואמר מעשר

שנינו במתני' בתרומות (פ"ג מ"ח) המתכוון לומר תרומה ואמר מעשר, מעשר ואמר תרומה, עולה ואמר שלמים, שלמים ואמר עולה, לא אמר כלום עד שיהו פיו ולבו שוין, וכן פסק הרמב"ם (הל' תרומות פ"ד ה"ז). ולכאורה צריך להבין, דבשלמא מה שבפיו לא חל משום שנאמר בטעות ולא התכוון לאומרו כלל, אבל למה לא חל מחשבתו, והסבירו הראשונים על המשנה, דאע"פ שתרומה ניטלת במחשבה, הני מילי כשאין פיו סותר את מחשבתו, אבל כשפיו סותר את מחשבתו, אין מחשבתו חלה (וע"ע בזה בדרך אמונה על הרמב"ם שם ס"ק קנ"ה). בנוסף לכך, לא אמרינן דמיד שגמר בלבו שיהיה תרומה כבר חלה התרומה, משום דכיון שדעתו היתה להוציא בפיו שיהיה תרומה, ממילא אינה חלה עד שיוציא בפיו (טורי אבן בחגיגה י. באבני שוהם ד"ה וקשה לי, וע' בחזון איש מעשרות סי' ז' סק"ה).

אמנם בתוס' בערכין (ה. ד"ה אדם יודע) מבואר להיפך, דהרי ר"מ ס"ל דאדם יודע שאין ערך לפחות מבן חודש, ולכן האומר "ערכו עלי" על תינוק כזה, כיון שאין אדם מוציא דבריו לבטלה, גמר בלבו לשם דמים, והק' תוס' מאי שנא מהמתכוון לומר תרומה ואמר מעשר דלא אמר כלום, ות"י דהא דשנינו שאם התכוון לומר תרומה ואמר מעשר אינו חל, פירוש הדבר דמה שהוציא בפיו (מעשר) אינו חל, אבל מה שחשב בלבו (תרומה) שפיר חל, והוא חידוש, דסוף סוף דברים שבלב אינם דברים, וכבר דנו בזה האחרונים (ע' במלואת אבן שם שהביא מש"כ האמרי בינה והר צבי על הטו"א, וכן בשו"ת פרי יצחק ח"ב סי' נ"ב, ובקרוך אורה בנדרים ב.).

לפ"ז יש לדון בנד"ד, דהרי מעיקר הדין מהני מחשבה גרידא שתולה הציציות על הבגד לשמה, וכאן א"צ חלות כמו בתרומה, וא"כ לכאורה י"ל דכיון שחשב שקושר הציציות על הבגד לשם מצות ציצית, אע"פ שאמר מה שהוא אחר, אין זה מגרע את מחשבתו כיון דאיתקל מילוליה, ולא התכוון כלל לומר "לשם מצת מצוה".

שוב מצאתי שכבר שאלו שאלה כעין זו למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, במי שתלה ציצית על בגדו, ובמקום לומר "לשם מצות ציצית", אמר "לשם מצות תפילין", וענה דאמנם כאן עדיף טפי כיון שרצה להוציא מפיו רק שנתקל בדיבורו, אבל סיים "ומ"מ צ"ע שהרי לא אמר נכון" (הובא בדעת נוטה ח"ב תשובה תס"ט), ולפי דבריו י"ל הכי גם בנד"ד.

סיכום לדינא

התולה ציצית בבגדו, לכתחילה יוציא בשפתיו שתולה הציציות לשמה (פ"י תחיבת החוטים בנקב הכנף בבגד, ועשיית החוליה, וקשירת הקשר הכפול שאחריה), ובדיעבד אם רק חשב כן במחשבתו, שפיר דמי, אבל אם הטיל בלי כוונה, כיון שיש מחלוקת ראשונים אם תליית הציצית על הבגד היא לעיכובא, יש להקל אבל רק אם אין ציצית אחרים.

אם תלה ציצית על בגדו ומחשבתו היתה לשם מצות ציצית, אבל איתקל מילוליה ואמר לשם מצת מצוה, לכאורה יש להכשיר הציצית, אבל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר צ"ע דהרי לא אמר נכון.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' שמיני תשע"ח

שכח לברך על העירוב תבשילין

מעשה שהי' במי שהניח עירוב תבשילין ואמר את הנוסח "בהדין עירובא", ואחרי שעבר רבע שעה נזכר ששכח לברך על הנחת העירוב תבשילין. ויש להסתפק האם עדיין יש דרך שיוכל לברך, ואת"ל שא"א לברך, האם מותר לו לגרום שיוכל לברך ע"י שיאכלנה, ואז יצטרך לעשות עירוב תבשילין מחדש ויוכל לברך, או שמא זה נקרא גורם ברכה שאינה צריכה כיון שכבר יש לו עירוב תבשילין.

מחלוקת הראשונים אם יכול לברך אחרי שקיים המצוה

מקום הספק הוא דאמנם נחלקו הראשונים לגבי ברכה אחרי קיום המצוה, דהרמב"ם (הל' ברכות פ"א ה"ו) פסק שאם שחט או כסה הדם או הפריש תרומות ומעשרות ולא בירך, אינו חוזר ומברך אח"כ, ואילו האו"ז (ח"א סי' כ"ה) שהובא בהגהות אשר"י בחולין (פ"ק סי' ב') ס"ל דיכול לברך גם לאחר המצוה, אבל הש"ך בהל' שחיטה (יו"ד סי' י"ט סק"ג) פסק כשיטת הרמב"ם, וא"כ בנד"ד לכאורה א"א לברך אח"כ.

שיטת הרמ"א שכששוחט דבר שיש בו ספק יברך אחרי השחיטה לכשיתברר שהוא כשר

אבל הרמ"א שם פסק שאם שחט דבר דאיתליד בו ריעותא וצריך לבדוק, ישחטנו בלא ברכה, וכשימצא שהוא כשר מברך על השחיטה, ובלבד שיהא סמוך לשחיטה, והק' רע"א שם דלפמשי"כ הש"ך שאינו יכול לברך אחרי השחיטה, מהיכ"ת לומר שאם היה מסופק אם יכול לברך, וספיקתו רק נפשט אחרי השחיטה, שיוכל לברך אח"כ, הא כיון דאידחי אידחי, ואינו דומה לברכת הגר על טבילת גירות, דהתם בשום פנים ואופן לא הי' שייך לברך לפני הטבילה כיון שעדיין לא התגייר ולא הי' מצווה, ולכן הסביר רע"א דמקור הדין של הרמ"א שיכול לברך אחרי שיתברר לו שהשחיטה כשירה הוא האו"ז, והאו"ז אזיל לשיטתיה שיכול לברך גם אחרי קיום המצוה, אבל לדידן דקיי"ל כשיטת הרמב"ם כמו שפסק הש"ך, אינו יכול לברך אחרי השחיטה לכשיתברר שהבהמה כשירה, ונשאר בצ"ע לדינא.

סתירה בשיטת הרמ"א אם פוסק כשיטת האו"ז

אבל לכאורה יש סתירה בשיטת הרמ"א, דמצד אחד מצאנו עוד מקום שהרמ"א פסק שיכול לברך אחרי קיום המצוה כשיטת האו"ז, דהרי בהל' נט"י (סי' קנ"ח ס"א) פסק שאם שכח לברך ענט"י עד אחרי הניגוב מברך אח"כ, והסביר בביאור הגר"א שם דהיינו לשיטת האו"ז שיכול לברך אחרי המצוה (אמנם המ"ב סקמ"ד הביא הסבר אחר בשם המ"א, דשאני נט"י משאר מצוות כיון דלפעמים אינו יכול לברך מקודם משום שידיו אינן נקיות), והק' השאגת אריה (סוסי' כ"ו) והחק יעקב (סי' תל"ב סק"ה) מהרמ"א בהל' פסח (שם ס"א), שפסק שאם התחיל לבדוק בדיקת חמץ בלי ברכה, יכול לברך כל זמן שלא סיים בדיקתו, משמע שאם כבר סיים שוב אינו יכול לברך, כשיטת הרמב"ם ולא כשיטת האו"ז (ע"ש בביאור הגר"א סק"ד).

אמנם לפמשי"כ המ"א (סק"ב) והט"ז (סק"ב) בהל' פסח לק"מ, משום שהם הסבירו דהסיבה שאינו מברך כשסיים הבדיקה היא משום שיכול לברך למחרת לפני ביעור החמץ, דהרי נוסח הברכה לפני בדיקת חמץ היא "על ביעור חמץ", וא"כ אין ראיי ממש"כ הרמ"א בהל' פסח שאינו פוסק כשיטת האו"ז. הח"י (שם) כ' דיש לחלק בין נט"י דבלא"ה א"א לברך עובר לעשייתו משום שאין ידיו נקיות, לכן מותר לברך גם אחר הנטילה והניגוב, ועוד כיון שאין מפסיקין בין הנטילה להמוציא, אין הנטילה גמר

המצוה. אבל יש להעיר, דגם אחרי הני תירוצים, עדיין יש להוכיח מהרמ"א בה' שחיטה דס"ל כשיטת האו"ז. עוד יש לציין, שהשאגת אריה (הנ"ל) פסק כשיטת האו"ז שאפשר לברך גם אחרי קיום המצוה, דלא כרמב"ם.

שיטת הרמב"ם בברכה על מצוה הנמשכת

אבל יש לחלק בין מצוה רגילה למצוה הנמשכת, דבמצוה הנמשכת עדיין יכול לברך עדיין כל זמן שלא נסתיימה קיום המצוה כמבואר ברמב"ם הנ"ל (פ"א ה"ה) שכ' וז"ל העושה מצוה ולא בירך, אם מצוה שעדיין עשייתה קיימת מברך אחר עשייתה, ואם דבר שעבר הוא אינו מברך, כיצד הרי שנתעטף בציצית או שלבש תפילין או שישב בסוכה ולא בירך תחילה, חוזר ומברך אחר שנתעטף אקב"ו להתעטף בציצית, וכן מברך אחר שלבש להניח תפילין, ואחר שישב לישיב בסוכה, וכן כל כיוצא באלו. אבל אם שחט בלא ברכה אינו חוזר אחר שחיטה ומברך אקב"ו על השחיטה, וכן אם כסה הדם בלא ברכה או הפריש תרומה ומעשרות או שטבל ולא בירך, אינו חוזר ומברך אחר עשייה, וכן כל כיוצא בזה עכ"ל.

אמנם הרמב"ם השמיט הא דשנינו במנחות (ל"ו:), אם משכים לצאת לדרך ומתיירא שמא יאבדו תפיליו, מניחן וכשיגיע זמןן ימשמש בהן ויברך, וכן נפסק להלכה בשו"ע בה' תפילין (סי' ל"ג), וע"ע ברמ"א בה' ציצית (סוסי"י"ח) שכתב שאם לבש הציצית לפני עמוד השחר כגון לפני סליחות, לא יברך, וכשיאור היום ימשמש בו ויברך. אבל יש לחלק בין אם הניחן בזמן פטור לפני עמוה"ש, דצריך למשמש בהן לפני שיברך, לאם הניחן בזמן ושכח לברך, דאז א"צ למשמש בהן (וע"ע בט"ז סי' ח' סק"ט וברע"א שם).

הניח עירוב תבשילין ולא אמר הנוסח בהדין עירובא

לפ"ז יש להסתפק האם מצות עירוב תבשילין הסתיימה מיד אחרי שלקח העירוב בידו ועשה עירוב תבשילין, או שמא היא מצוה הנמשכת, ואת"ל שהיא מצוה הנמשכת האם צריך לעשות מעשה כשמברך כמו בציצית ותפילין וסוכה. נחלקו הפוסקים אם אמירת "בהדין עירובא" שמקורה בירושלמי היא לעיכובא, דברמ"א (סי' תקכ"ז ס"כ) כ' אם הניח עירוב ולא הזכיר המלאכות בהדין אלא אמר "בדין יהא שרא לן למעבד כל צרכנא" הוי כמי שלא עירב כלל, אבל המ"ב (סקס"ג) הביא בשם המהרש"ל ומור וקציעה שהאמירה של "בהדין עירובא" אינה רק למצוה בעלמא, ובדיעבד אם הניח התבשיל לשם עירוב אפילו לא אמר נוסח של "בהדין עירובא" כלל, אינו מעכב ומותר לעשות כל המלאכות מיו"ט לשבת, והסביר בשעה"צ (סקצ"א) דכן נראה מסתימת המשנה וגמ' דילן שלא הזכירו נוסח של "בהדין" כלל.

המ"ב שם סיים דלהלכה יש להחמיר כשיטת הרמ"א ויחזור ויטול העירוב ויאמר הנוסח "בהדין עירובא", אבל לא יחזור ויברך שנית אם כבר בירך בתחילה, ולכאורה משמע מדבריו שאם עדיין לא בירך שפיר יכול לברך, אע"פ דלשיטת המהרש"ל ומו"ק כבר יי"ח והיאך שייך לברך, ואמנם בח"א (כלל ק"ב סט"ו) משמע דבכל אופן לא יברך שנית, אבל בשו"ע הרב (סי' תקכ"ז סוסי"ז) כ' מפורש דאם עדיין לא בירך עליו יברך עליו, וצ"ע טובא היאך יברך אם כבר סיים המצוה, אא"כ נאמר שהיא מצוה הנמשכת, או לחילופין י"ל דאפילו אם הנחת העירוב תבשילין סגי גם בלי אמירת הנוסח, אבל סו"ס אמירתו היא חלק מהמצוה, וכל זמן שלא אמרו עדיין לא סיים המצוה בשלימותה, ולכן עדיין יכול לברך.

להשתמש בלחם של עירוב תבשילין ללחם משנה

והנה שנינו בברכות (ל"ט: ובשבת (ק"י:)), רב אמר ורב אסי כי הוה מיתרמי ריפתא דעירובא מברכין עליה המוציא לחם מן הארץ, אמרי הואיל ואיתעביד ביה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחרית, ונחלקו הראשונים באיזה עירוב מדובר. רש"י פי' דמיירי בעירובי חצירות, ואילו השבלי הלקט (סוסי"י רמ"ו) והמאירי (בברכות ובשבת שם) פי' דמיירי בעירוב תבשילין, ולהלכה הובא כתרוייהו ברמ"א בה' עירובי חצירות (סי' שצ"ד ס"ב), ובמ"ב בה' עירוב תבשילין (סי' תקכ"ז סק"א).

כששתמש בלחם של עירוב תבשילין ללחם משנה למה אין חסרון של חבילות חבילות

המאירי בשבת (ק"י: ד"ה מגדולי החכמים) הקשה מהא דשנינו בפסחים (ק"ב:): דאין עושין מצוות חבילות חבילות ולכן אין מברכין שתי ברכות על כוס אחד, א"כ היאך שייך לומר כיון דאיתעביד בה

מצוה חדא ליתעביד בה מצוה אחריתי, ות"י דהכלל של חבילות חבילות נאמר רק כשמקיים שתי המצוות בב"א (וע' בפ"י הרשב"ם בפסחים ק"ב: שהסביר טעם הדבר משום דמיחזי עליה כמשא), משא"כ בפת של עירוב תבשילין שאינו מקיים שום מצוה בלחם זו בש"ק, שפיר יכול לצרפו למצות לחם משנה.

למה אין מצרפין הפת של העירוב תבשילין ללחם משנה בסעודות יו"ט

לפ"ז מיישבים (ע' בספר עירוב תבשילין הערוך פכ"ו הערה י"ח) התמיהה למה אין מצרפין הלחם של העירוב תבשילין ללחם משנה גם ביו"ט לפני שבת כמו שמצרפים אותו בשבת, דגם ביו"ט נימא כיון דאיתעביד ביה מצוה חדא ליתעביד ביה מצוה אחריתי, אבל לפי המאירי מיושב היטב, דאם יצרפו העירוב ללחם משנה בסעודות יו"ט הרי הוא עובר על מצוות חבילות חבילות, כיון דמצות עירוב תבשילין נמשכת עד שבת כדי שיוכל לאפות ולבשל, והרא"י דאם נאבד או נאכל העירוב לפני שבת אינו יכול לסמוך על מה שכבר הניח העירוב כדי להכין מיו"ט לשבת.

אמנם נלענ"ד דאי משום הא, אין הכרח לומר שהיא מצוה הנמשכת, די"ל דהסיבה למה אין מצרפין העירוב תבשילין ללחם משנה ביו"ט, היא משום דלכתחילה אינו יכול לאכלו (ע' ס"י תקמ"ז ס"ב ומ"ב סק"ו שנהגו להניח פת כדי לחוש לשיטת ר"ת), א"נ מחשש שמא יאכלנו, הגם שיש לחלק בין אם נאכל התבשיל לנאכל הפת, דאם נאכל התבשיל שוב אינו יכול לבשל ביו"ט לשבת (שם סט"ו), ואילו אם נאכל הפת, כ' המ"ב (שם סקמ"ו) בשם המ"א שאין בכך כלום ומותר לבשל ולאפות מיו"ט לשבת, משום שבדיעבד סומכים על הדיעות שתבשיל לבד מתיר גם לאפות.

שיטת השו"ע הרב דאמירת הנוסח בהדין עירובא היא סיוס קיום המצוה

והנה אם עירוב תבשילין היא מצוה הנמשכת, מבואר היטב למה השו"ע הרב פסק דאם הניח עירוב תבשילין בלי לברך ובלי לומר הנוסח של "בהדין עירובא", עדיין יכול לברך כשיאמר הנוסח, אבל בשו"ע הרב (שם בקו"א סק"ב) לא משמע הכי, דהרי הק' בעצמו וז"ל ואע"פ שצריך לברך עובר לעשייתה, וכבר נעשית המצוה ע"י הפרשתו... י"ל כיון שבדעתו הי' לומר עליו בדין יהא שרא וכו' לא נגמרה המצוה עד שיאמר, כמו גבי הפרשת תרומה שהיא קדושה במחשבה לבד, ואילו הי' בדעתו בשעת הפרשה לקרות לה שם אינה קדושה עד שיקרא לה שם עכ"ל. הרי מבואר דלא ס"ל דהסיבה שעדיין יכול לברך היא משום דעירוב תבשילין היא מצוה הנמשכת אחרי שהניחו, אלא דכיון שהניחו ועדיין לא אמר הנוסח של "בהדין עירובא", נחשב כעומד באמצע המצוה.

אסור לברך א"כ עושה מעשה מצוה

בכל אופן בנד"ד שכבר הניח העירוב תבשילין וכבר אמר את הנוסח של "בהדין עירובא", אפילו אם היא נחשבת כמצוה הנמשכת מ"מ לא שייך לעשות עוד מעשה, ואינו יכול לברך א"כ עושה מעשה כמבואר בשו"ת תרוה"ד (סי' רס"ט) והובא להלכה במ"א (סי' שלי"ט סק"ח) ומ"ב (שם סקכ"ז), דבפדיון הבן שחל בשבת א"א לתת הפדיון לכהן בערב שבת משום שיפסיד הברכות, דאינו יכול לברך בערב שבת לפני קיום המצוה, וגם אינו יכול לברך בשבת משום שאינו עושה שום מעשה בשבת.

ספיקת רע"א במי ששכח לברך בהדלקת נרות חנוכה ונזכר לפני שסיים להדליק כל הנרות

והנה מפורסם הספק בשו"ת רע"א (מהדו"ת סי' י"ג) במי ששכח לברך על הדלקת נרות חנוכה, ובתו"ד (ד"ה ומ"מ) ר"ל שיכול לברך ברכת "להדליק" גם כשנזכר אחר גמר ההדלקה, משום שצריך שיעור להדלקה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מהשוק, וא"כ כל משך הדלקתו עדיין מצותו קיימת ונמשכת, והביא רא"י מהרא"ש בפסחים (פ"א סי' ג') דהטעם שמברך להתעטף בציצית, להניח תפילין, לישב בסוכה, להדליק נר חנוכה משום דיש בהם שיהוי מצוה, וכיון שהרא"ש מדמה נר חנוכה לציצית ותפילין שיש שיהוי במצוותם, כמו שמברך על ציצית ותפילין גם אחר הנחתם דעדיין עוסק במצוותם, הכי נמי י"ל בנר חנוכה, וע"ש מה שסיים בשאלתו שנזכר לפני שסיים את כל ההדלקה, דשפיר יכול לברך גם על ההדלקה, אבל למעשה המ"ב (סי' תרע"ו סק"ד) הביא בשם רע"א, שאם נזכר אחרי שסיים להדליק כל הנרות, שוב אינו יכול לברך, וכן מבואר במ"ב בהל' שבת (סי' רס"ג סקכ"א) דלא שייך לברך על

נר שבת הדלוקה ועומדת (אמנם ע"ש בבה"ל ד"ה כשידליק, שאם שכחה לברך, משמע בא"ר דיש להקל לברך כל זמן שהוא עדיין שעת היתר להדליק, ואכמ"ל בזה).

האם יש להוכיח מעירובי חצירות שנחשב כמצוה הנמשכת

כ' בשו"ע בהל' עירובי חצירות (סי' שס"ו סט"ו) שמברך בשעה שמקבץ את העירוב מבני החצר, או בשעה שמזכה להם ואומר "בהדין ערובא יהא שרא לן לאפוקי ולעיוולי....", וכ' המ"ב (סקפ"א) בשם המ"א ועוד אחרונים, שאפילו אם כבר זיכה להם ג"כ יכול לברך, **דעיקר קניית העירוב חל בעת כניסת השבת, ומיקרי בכל גוונא עובר לעשייתו**, ובפרט אם לא הונח העירוב עדיין במקומו, בודאי שייך לברך, דלא נגמר המצוה. לפ"ז העיר ת"ח אחד, גם בעירוב תבשילין נאמר שיכול לברך בערב יו"ט, גם אם כבר הניח העירוב תבשילין ואמר עד הנוסח, כל זמן שעדיין לא קידש החג.

אבל כבר העירו האחרונים על חידושו של המ"א לגבי עירובי חצירות, וכ' בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ג סי' ו' סוד"ה ואף) דכיון שהמצוה נמשכת עדיין, דגמר חלות העירוב הוא רק בין השמשות, לכן יכול לברך כל זמן משך המצוה. בנתיבות לשבת (הג"ר יעקב ישע"י בלויא זצ"ל – פרק ל"א הערה ר"א) ג"כ נדרש לשאלה זו, והוסיף דלא שייך לברך בלי מעשה וכנ"ל לגבי פדה"ב בשבת, וא"כ היאך אפשר לברך על עירובי חצירות לפני כניסת השבת בלי לעשות מעשה, ותי' כנ"ל דהוי מצוה הנמשכת שיכול לברך גם אח"כ, והברכה חלה על תחילת המצוה שהיתה ע"י מעשה, אבל סיים "ועדיין צ"ע". והנה בביאור שיטת הרמב"ם שיכול לברך על מצוה הנמשכת, ע' בחי' ר' שמואל (פסחים סי' ז' סק"ב) שדן אם הברכה קאי רק על להבא, או שפוטר בזה גם המצוה למפרע, ואם זה נחשב כמברך בשעת עשיית המצוה ע"ש.

עכ"פ אם נדמה עירוב תבשילין לעירובי חצירות, כיון שמבואר במ"ב בשם המ"א ועוד אחרונים שבעירובי חצירות יכול לברך עד כניסת השבת, כמו"כ יכול לברך על עירוב תבשילין עד כניסת החג. אבל בשו"ת דברי מלכיאל (שם ד"ה אכ"ה) כ' להדיא שבעירוב תבשילין לא שייך סברת המ"א, דהרי בעירוב תבשילין צריך לברור מנה יפה מבעוד יום, משא"כ בעירובי חצירות שעיקר העירוב חל בכניסת שבת, וממילא כל היום מיקרי עובר לעשייתו.

בשו"ע הרב הנ"ל (סי' תקכ"ז קו"א סק"ב) ג"כ כ' שאין לדמות עירובי חצירות לעירוב תבשילין, והסביר שבעירוב תבשילין אינו מצוה הנמשכת, ואינו דומה לעירובי חצירות שהוא קנין, וכוונתו לומר דכיון שבעירובי חצירות בעי קנין, אינו עירוב עד הקנין, והוא חל רק בכניסת השבת, וממילא ס"ל להמ"א ודעימיה שעדיין יכול לברך אחרי שהניחו עד כניסת השבת, משא"כ בעירוב תבשילין שאין בו קנין, והוא רק מתיר לעשות מלאכות ביו"ט, אע"פ שדיני העירוב רק חלין בכניסת החג, אז העירוב מתיר לו לבשל לשבת, אבל פעולת הנחת העירוב מסתיימת בשעה שמניחו ואומר הנוסח.

מחלוקת מרן הקה"י ואבי עזרי והגרשז"א זצ"ל במי ששכח לברך על הפרשת תרומות ומעשרות

אבל עדיין יש להסתפק האם יש לו עצה לאכול העירוב תבשילין לפני יו"ט, ואז יוכל להניח ע"ת חדש עם ברכה, ואת"ל שיש עצה כזו, יש לדון אם זה נחשב כגורם ברכה שאינה צריכה, דסוף סוף כבר יש לו עירוב תבשילין. בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' קי"ח) ובשו"ת משנה הלכות (ח"י סי' קצ"ו) הביאו דמרון הקהילות יעקב זצ"ל ומרן האבי עזרי זצ"ל נחלקו במי שהפריש תרומות ומעשרות ושכח לברך, האם ראוי שישאל על ההפרשה כדי שיחזור להיות טבל, ואז יוכל להפריש שנית בברכה, דמרון הקה"י זצ"ל פסק שלא ישאל על הפרשתו כדי שלא לגרום ברכה שאינה צריכה, וכ"כ מדילי' בדרך אמונה (הל' תרומות פ"ב צה"ל ס"ק תל"ב) אלא שהסביר משום דברכות אינן מעכבות.

מאידך גיסא מרן האבי עזרי זצ"ל ס"ל דישאל על הפרשתו ואין בזה בית מיחוש, וכשיטתו מבואר גם במעדני ארץ (תרומות פ"ד הי"ז אות ג'), והסביר שיעשה כן כדי שיפריש כדין דהיינו עם ברכה, וכמו שמצאנו במי שהפריש מהרעה על היפה דרע"א והמנ"ח ס"ל שישאל על הפרשתו כדי שיפריש כדין.

ביאור מחלוקת האחרונים אם ראוי לשאל על הפרשתו כששכח לברך על הפרשת תרו"מ

בביאור מחלוקתם האריך בשו"ת משנה הלכות שם (ד"ה ובהשקפה), ור"ל דפליגי לפמ"ש הנתיבות (סי' רל"ד סק"ג) דהאוכל איסור דרבנן בשוגג א"צ כפרה כלל, דלפי הנתיבות בנד"ד שעבר על איסור דרבנן כשהפריש בלי ברכה, כיון שא"צ כפרה גם א"צ תיקון, וא"כ אסור לשאול על הפרשתו כדי שלא לגרום ברכה שאינה צריכה, משא"כ להחולקים על הנתיבות הסוברים דגם איסור דרבנן בשוגג צריך כפרה, הכי נמי צריך לתקן מה שהפריש בלי ברכה, ולכן ישאל על הפרשתו כדי לתקן האיסור למפרע וממילא אין כאן חשש של גורם ברכה שא"צ, וע"ש שהאריך בסברות מחלוקתם, וע"ע מש"כ באריכות במעדני יו"ט (ח"ב סי' מ').

אבל נראה דיש לחלק בין נד"ד להפרשת תרומות ומעשרות בלי ברכה, דהתם אחרי שכבר הפריש התרו"מ הרי כבר התיר את הטבל, וא"כ כשישאל על ההפרשה שפיר יש לחוש משום גורם ברכה שא"צ, משא"כ בעירוב תבשילין שבא להתיר לבשל מיו"ט לשבת, כל זמן שלא נתקדש החג, עדיין לא פעל מאומה, ולכן מותר לו לכתחילה לאכלו כדי שיוכל לברך כשיניח העירוב תבשילין מחדש, אמנם זה ברור, שאם הניח ע"ת עם ברכה, אסור לו לאכלו ולגרום שיצטרך לברך עוד פעם, משום שגורם דאיגלאי מילתא למפרע ברכתו הראשונה היתה לבטלה.

אין איסור לגרום ברכה שאינה צריכה כשחייב לברך או כשיש מחלוקת אם צריך לברך

עוד נראה להוסיף, דהאיסור לגרום ברכה שאינה צריכה הוא דווקא כאשר אין עליו שום חיוב לברך בכלל, והוא מכניס את עצמו למצב שיצטרך לברך, בזה אחז"ל דאסור לגרום ברכה שאינה צריכה, ואה"נ אם יש מחלוקת האם הוא חייב לברך, מותר לגרום לברך ברכה שאינה צריכה, כמבואר בשו"ע (סי' קע"ד ס"ד) לגבי ברכת בפה"ג על היין של הבדלה, כשיאכל מלוח מלכה מיד אח"כ וישתה יין בתוך הסעודה, דכיון שיש מחלוקת אם צריך לברך על היין שבתוך הסעודה, יכוון בברכת בפה"ג בהבדלה שהברכה תפטור רק את הכוס של הבדלה, ואין בזה משום גורם ברכה שאינה צריכה (אבל ע' במ"ב סי' סקמ"ב ואכמ"ל).

ולכן בנד"ד שהניח עירוב תבשילין או שהפריש תרו"מ ושכח לברך, כיון שחייב לברך ברכה על המצוה ועדיין לא בירך, לא מיבעי אם נאמר דכיון שיש מחלוקת הרמב"ם והאו"ז אם יכול לברך אחרי קיום המצוה, אפשר מה"ט אין זה נכלל באיסור גורם ברכה שא"צ אם יוכל לעשות טצדקי (ע"י שיאכל את העירוב תבשילין או שישאל על הפרשתו) שיוכל עדיין לברך, ואפשר זו היא סברת מרן האבי עזרי זצ"ל שיכול לשאל על הפרשת תרו"מ כדי להפריש בברכה, אלא אפילו אם נחלק ונאמר דהתם צריך להתיר את נדרו לעקור את ההפרשה (וזה תלוי במחלוקת גדולה בין הרמ"א והט"ז בהל' חלה במי שנפלה החלה שהפריש לתוך עיסתו, האידך שייך להתיר נדר בלי פתח וחרטה, דהרי אין לו חרטה על עצם ההפרשה, וראיי' לדבר, אם נתיר לו לשאל על ההפרשה, יחזור ויפריש עוד פעם, וא"כ אין בדעתו בכלל לשאל על עצם ההפרשה), אבל בנד"ד בעירוב תבשילין שיאכל העירוב תבשילין שעדיין לא פעל שום דבר כל שלא נתקדש החג, אינו גורם ברכה שאינה צריכה, אלא גורם לברך ברכה הצריכה (וע"ע בשו"ת משנה הלכות הנ"ל שהביא ראיות לחילוק זה).

ברכה על המצוה היא חלק מהמצוה

עוד יש להוסיף דחובת ברכה על המצוה אינה חובת גברא בעלמא, אלא זוהי חלק מצורת קיום המצוה, ומה"ט כ' הפרי"ח (סוסי' ס"ו) דמי שהביאו לו תפילין בין גאולה לתפלה יניחם וגם יברך עליהם, דהמניח תפילין בלי ברכה עביד איסורא (אמנם השו"ע שם ס"ח פסק שלא יברך, וכן הביא המ"ב סקמ"ב בשם הדה"ח וח"א ושאר הרבה פוסקים). כמו"כ הסביר בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק יו"ד סי' ב' ד"ה ראשון) מש"כ בהל' ארץ ישראל (הובא בזבחים ל"א: בתוד"ה שהשחיטה, ובט"ז יו"ד סי' י"ט סק"א) שהשוחט בלי ברכה שחיטתו פסולה, והסביר הנ"ב דאע"ג שאין הלכה כדבריו, מ"מ ביאור שיטתו הוא, דכיון שהברכה שייכת להמצוה, ממילא כל מי שאינו מברך עליה הוי מומר על השחיטה ודינו כשחיטת מומר. וכמו"כ פסק בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קי"ט סק"ב) דמי שיכול לבדוק בדיקת חמץ בעצמו לפני ליל י"ד, או שיכול לבדוק ע"י שליח בליל י"ד, עדיף לבדוק בליל י"ד ע"י שליח, משום שהברכה אינה רק תוספת למצוה, אלא בזה שחז"ל

תקנו שאין לברך כשבדוק לפני ליל י"ד, הרי זה סימן שקיום המצוה באופן כזה אינה המצוה כתקנת חז"ל, ובכל זאת הוסיף שאם חושש שהשליח לא יבדוק כראוי, עדיף שיבדוק בעצמו לפני ליל י"ד אע"פ שלא ייוכל לברך (שם ח"א סי' ק"ז).

גדר ברכה שאינה צריכה

כעין זה מבואר בהל' נט"י לסעודה (סי' קס"ה ס"א) דהעושה צרכיו ורוצה לאכול, יטול ב' פעמים, על הנטילה הראשונה מברך "אשר יצר", ועל הנטילה השניה מברך ענט"י, והביא המ"ב (סק"ב) בשם המ"א בשם השל"ה הק', דצריך ליזהר שלא ליטול ידיו נטילה גמורה בנטילה ראשונה, ורק מעט משום נקיות, דאל"ה הרי נטהרו ידיו בפעם הראשון ולא שייך לברך עוד על נטילה שניה. בספר נתן פריו (הלי נט"י עמוד קכ"ו סק"ב) הסביר דהאיסור לגרום ברכה שא"צ הוא רק כאשר כבר בירך פעם אחת ועושה מעשה הפסקה כדי להתחייב לברך שנית, כעין המבואר ביומא (ע.) דאין מוציאין ס"ת שלישי לקרה"ת ביוהכ"פ בבהמ"ק משום שגורם ברכה"ת שאינה צריכה, וע"ז פסק המ"א (סי' רט"ו סק"ו) דאסור לגרום ברכה שא"צ, אבל כאשר הוא גורם לברך ברכה שחייב לברכה, דהא אסור לקיים מצוה בלי ברכה, ע"ז קי"ל שאין איסור לגרום ברכה שא"צ.

האם י"ח בעירוב תבשילין שהניח לפני ערב יו"ט

נחלקו הראשונים אם יכול להניח עירוב תבשילין כדי לסמוך עליו כל זמן שהוא קיים, אפילו ליו"ט אחר, ולהלכה נפסק בשו"ע (סי' תקכ"ז ס"ד), אם הניח העירוב על דעת לסמוך עליו כל זמן שיהי קיים, אפי' ליו"ט אחר, לכתחילה לא יסמוך עליו ליו"ט אחר, אבל בדיעבד יכול לסמוך עליו, והסביר המ"ב (סקמ"ה) כוונת השו"ע דאם הניח ע"ת עבור יו"ט אחר ולא נזכר לערב שנית בעיו"ט, סומך על עירוב זה לאפות ולבשל, אבל אם נזכר קודם יו"ט, צריך לערב שנית ולומר בהדין עירובא וכו', אבל לא יברך שנית (ומקורו בשו"ע הרב סוסי"ב ומאמר מרדכי סקט"ו).

ולכאורה היה מקום להציע שיאכל העירוב כדי שיוכל להניח עירוב מחדש ליו"ט זה, ויוכל גם לברך עליו, וכבר העיר כן המאמר מרדכי (שם) וז"ל ומיהו אפשר לומר דיכול לאכול העירוב הראשון כדי לערב ביו"ט האחר בברכה, כיון שאין עירובו קיים, וצ"ע לדינא דמ"מ גורם ברכה שאינה צריכה לדעת הרבה פוסקים ויש ליישב עכ"ל. ונראה דיש לחלק בין התם לנד"ד, דהתם שכבר בירך על העירוב, ולהלכה מעיקר הדין קי"ל כרוב הפוסקים שיי"ח בעירוב זה גם לימים אחרונים של יו"ט וגם ליו"ט אחר, א"כ אכילתו נחשבת כגורם ברכה שאינה צריכה, משא"כ בנד"ד שעדיין לא בירך, כיון שמצוה זו זוקקת ברכה, אין זה נחשב כגורם ברכה שאינה צריכה, אלא כגורם ברכה הצריכה. בנוסף לכך, מדברי השו"ע הרב והמאמר מרדכי מבואר שרוב הפוסקים ס"ל שיי"ח (הגם שהשו"ע פסק דלכתחילה צריך להחמיר להניח עירוב חדש בלי ברכה), משא"כ בנד"ד שנחלקו הרמב"ם והאו"ז אם יכול לברך אחרי קיום המצוה, והרמ"א והשאגת אריה פסקו כמו האו"ז, א"כ במקום מחלוקת כזו אין איסור לגרום ברכה שאינה צריכה (כמבואר בסי' קע"ד ס"ד הנ"ל).

עוד יש להעיר על המאמר מרדכי ממש"כ הרמ"א בהל' עירובי חצירות (סי' שס"ח ס"ה), דאע"פ שיכול להניח עירובי חצירות במצות בערב פסח לכל השנה, מ"מ אם רוצים לערב כל ערב שבת ולאכול העירוב כל שבת הרשות בידם, ולכאורה יש לתמוה למה אין איסור בזה משום גורם ברכה שאינה צריכה, ויש ליישב לפמש"כ המ"ב (שם סקכ"א) בשם האחרונים, דיותר טוב לערב כל ערב שבת, משום שרוב פעמים מצה של עירוב מתקלקלת ומתעפשת מאורך הזמן, וגם מצוי ליפול בו תולעים מאורך הזמן ע"ש.

סיכום לדינא

ולכן למעשה בנד"ד שהניח עירוב תבשילין בערב יו"ט ושכח לברך, ונזכר לפני יו"ט, מותר לו לכתחילה לאכול העירוב תבשילין שעשה כדי שיוכל לעשות עירוב תבשילין שנית ולברך עליו.